

УДК 348.58+343.11

І.О. ПРИСТІНСЬКИЙ, канд. юрид. наук,
Інститут міжнародного та національного права
Міжнародного гуманітарного університету

ЕПАРХІАЛЬНІ СУДИ, ЯК ЦЕРКОВНІ СУДИ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Ключові слова: церковні суди, епархіяльні суди,
перша інстанція

Судова влада є однією з форм церковної влади, важливою складовою частиною влади пастирства та управління. Вона ґрунтується на словах самого Господа Ісуса Христа (Мф. 18, 15-18), який дав владу «зв'язувати та розв'язувати» людські гріхи своїм апостолам, а через них їх наступникам – єпископам.

Протягом останніх одинадцяти років у Руській Православній Церкві відбувається процес планомірного реформування та становлення системи церковного судоустрою та судочинства. Про це свідчить низка документів, ухвалених Архієрейським Собором Руської Православної Церкви, починаючи з 2000 року. Вищевказані процеси не минули й Українську Православну Церкву, як самокеровану частину Руської Православної Церкви (далі – РПЦ). Так, рішенням Священного Синоду Української Православної Церкви від 14.01.2007 року (журнал № 115) започаткована діяльність Церковного суду Української Православної Церкви [1].

08.07.2011 року у Києво-Печерській Лаврі відбувся перший за 19 років Ювілейний Собор Української Православної Церкви, який ухвалив Статут про управління Української Православної Церкви (далі – УПЦ) в редакції, ухваленій Собором єпископів УПЦ 21.12.2007 року [2].

Одночасно слід підкреслити, що до Статуту про управління УПЦ так і не внесені відповідні зміни та доповнення, що б належним чином регламентували систему церковно-судових інстанцій та процедуру здійснення церковного судочинства в УПЦ. Наявність зазначених прогалин у церковному законо-

давстві, в першу чергу, в Статуті про управління УПЦ, не може позитивно позначитися на загальному стані церковного судочинства особливо в епархіяльних судах.

Про важливість подальшого розвитку церковно-судової системи, в тому числі заснування епархіяльних судів у всіх епархіях РПЦ наголошено і в п.24 Ухвали Архієрейського Собору РПЦ «Щодо питань внутрішнього життя і зовнішньої діяльності РПЦ» від 04.02.2011 р. [3].

Отже, на нашу думку, підняте питання сьогодні буде вкрай актуальним не лише для Православної Церкви, але й для юридичної науки.

Проблемам функціонування судової влади в Україні присвячені праці вчених-правників: С.В. Кивалова, І.Є. Марочкіна, В.В. Молдована Н.В. Сибільова, В.П. Тихого та інших. У свою чергу велика увага дослідженню інституту церковного суду, в основному, приділялася видатними дореволюційними вченими в сфері церковного права: єпископом Никодимом (Мілашем), І.С. Бердніковим, О.С. Павловим, В.Г. Певцовим, П.О. Прокошевим, М.С. Суворовим. Серед сучасних авторів, які досліджують проблеми інституту церковного судочинства, можна виділити, перш за все, протоієрея В. Ципіна, протоієрея П. Адельгейма, О.В. Белякову, О.А. Дорську.

Однак проблеми церковного судоустрою та судочинства в світлі сучасної судової реформи є малодослідженими. Тому метою даною статті є дослідження деяких аспектів виникнення та функціонування церковних судів, а також аналіз правової природи епархіяльних судів, як церковних судів першої інстанції.

Перш за все, вважаємо за потрібне розглянути деякі історичні аспекти виникнення та функціонування церковних судів у Християнській Церкві.

Судова влада в кожній епархії, згідно з канонами, зосереджувалася в особі її правителя, тобто єпископа. Втім, єпископ, відповідно до тих же канонів, є суддя не одноособовий: він зобов'язаний керуватися у своїй судовій діяльності порадою свого пресвітерія, тобто старших священників кафедрального міста [4, с.430].

Видатний сербський каноніст єпископ Далматинсько-Істрійський Никодим (Мілаш) підкреслює, що єпископський суд завжди складали в церкві, спільно з єпископом, обрані члени єпархіяльного кліру [5, с.473].

Відповідно до свідчень вчителя церкви Тертуліана, наряду з єпископом у церковному судочинстві брали активну участь пресвітери, в якості свого роду асесорів – радників єпископа [6, с.20].

М.С. Суворов зазначає, що у давній церкві єпископ судив як у спірних справах, так і у злочинах проти церковної дисципліни, при цьому давньоцерковні пам'ятники представляють його діючим, то у присутності пресвітерів і дияконів, то у присутності всього віруючого народу [7, с.267]. Першу інстанцію складає саме єпископський суд, якому зобов'язані підкорятися всі ті, що мають будь-яку спірну справу, яка підлягає розгляду церковною владою, під загрозою суворого покарання за нехтуванням ним [5, с.473-474]. Єпископ судив усіх підлеглих йому кліриків і мирян у всіх справах релігійних, а також і мирських за бажанням тих, хто сперечається. На суді єпископа засідали пресвітери та диякони з правом голосу, але з підкоренням авторитету єпископа [8, с.183].

Таким чином, єпископ зайняв положення нижчої інстанції церковного суду у справах духовенства та мирян єпископського округу [7, с.267].

У 321 році, за часів Костянтина Великого, єпископам було надано право бути третейськими суддями, рішення їх також вважалися остаточними та безапеляційними. В свою чергу, вже в 331 році єпископам був наданий суд формальний, що вже конкурував з судом державним. При цьому єпископи розглядали справи не тільки церковні, але й цивільні. Як справедливо зазначає церковний історик В.В. Болотов, на відміну від цивільного суду, єпископський суд, в якому формальності були зведені до мінімуму, був справжнім благодіянням для народу, а що сторона, проти якої винесений вирок, завжди була незадоволена, це звичайне психологічне явище [9, с.113–115].

Зовсім інакше судова справа була поставлена на Русі, саме тому вищезазначені грецькі порядки в даному випадку аніяк не могли бути пересажені на руський ґрунт у незмінному вигляді. У Давній Русі більшість злочинів спокутувалися грошовими пенями, які склали доходну частину князя та кошти на утримання для самих суддів. Таким чином у наданні права цивільного суду єпископам відображалася, головним чином, турбота про матеріальне забезпечення єпископів, для яких суд став однією зі статей доходів [10, с.199].

У Давньоруській церкві судова влада зазвичай не відокремлювалася від адміністративної. Першою інстанцією церковного суду був єпархіяльний суд, носієм якого був архієрей. Однак, у зв'язку з значними територіальними розмірами єпархій істотну частину судових функцій на практиці здійснювали, допоміжні місцеві органи – намісники, архімандрити, ігумени та протопопи, попівські старости, десятські та п'ятидесятські священики, які розглядалися як представники архієрея [11, с.7–8].

З настанням синодального періоду справи світського характеру вилучаються з відання церковних судів. Само церковне судочинство поступово бюрократизується разом зі всією системою церковного управління. На єпархіяльному рівні цей процес отримує своє завершення після видання Уставу духовних консисторій у 1841 році. Присутність консисторії, в якому концентрувалася вся єпархіяльна адміністративно-виконавча діяльність, віддала й судовими справа в єпархії. Підготовлені та наперед вирішені консисторією справи затверджувалися архієреєм [12].

Як зауважує О.В. Белякова, проблема церковного суду була поставлена зразу ж після проведення державної судової реформи імператором Олександром II [13]. Але, як відомо, розпочата церковно-судова реформа так і не знайшла свого логічного вирішення і на Помісному Соборі РПЦ 1917–1918 років. У радянські роки тема реформування інституту церковного суду відійшла на другий план, як в силу прийняття відповідного декрету РНК про відокремлення Церкви від держави, так і

подальшої відверто антицерковної політики радянської держави.

Сьогодні основними канонічно-правовими документами, що регулюють діяльність церковного суду в РПЦ є Статут РПЦ, ухвалений Ювілейним Архієрейським Собором РПЦ 2000 р. [14] та Положення про церковний суд РПЦ (Московського Патріархату), ухвалене Архієрейським Собором РПЦ 2008 р. [15]. Одночасно, в Українській Православній Церкві сьогодні єдиним документом, в якому містяться окремі норми, присвячені церковному суду, є Статут про управління УПЦ.

Відповідно до підпункту «а» п.4 Глави VII Статуту РПЦ суд у РПЦ закріплене канонічне положення єпархіального суду, як суду першої інстанції, що має юрисдикцію в межах своєї єпархії [14]. Вищевказана норма дещо конкретизована у ч.2 ст.1 Положення про церковний суд РПЦ (Московського Патріархату), згідно з якою судами першої інстанції визнаються єпархіальні суди, в тому числі єпархій Руської Православної Церкви Закордоном, Самокерованих Церков, Екзархатів, які входять до складу РПЦ – з юрисдикцією в межах відповідних єпархій [15, с.2].

Отже, єпархіальні суди, однозначно є церковними судами першої інстанції, первинною ланкою системи церковного судоустрою. Згідно з п.52 Розділу VII.В Статуту про управління УПЦ єпархіальна рада здійснює право церковного суду згідно з прийнятою процедурою церковного судочинства [16].

Неважко помітити, що вищеназвані норми Статуту про управління УПЦ не в повному обсязі відповідають канонічним нормам РПЦ та реаліям сучасного церковного життя. У даному випадку ми маємо відсутність згадування ролі єпархіальної ради як церковного суду першої інстанції, що може мати несприятливі наслідки для судочинства єпархіального рівня [17].

Одночасно, в абзаці 2 ч.3 ст.1 Положення про церковний суд РПЦ (МП) передбачається, що особливості церковного судоустрою та судочинства в межах Руської Православної Церкви Закордоном, а також в межах Самокерованих Церков можуть визначатися внутріш-

німи настановами (правилами), затвердженими уповноваженими органами церковної влади й управління даних Церков. У разі відсутності вищевказаних внутрішніх настанов (правил), а також їх невідповідності Статуту РПЦ та даному Положенню, церковні суди РПЦ та Самокерованих Церков повинні керуватися Статутом РПЦ та даним Положенням [15, с.2].

Як відомо, такі внутрішні настанови УПЦ до сьогодні не розроблені, не визначений канонічно-правовий статус єпархіальних судів та інших церковно-судових інстанцій (Церковного суду УПЦ, Собору єпископів тощо).

При цьому слід мати на увазі, що виконання функцій єпархіального суду єпархіальною радою є виключенням із загального правила. Про це в черговий раз підкреслив Освячений Архієрейський Собор РПЦ 2011 року. До речі, єпархіальні суди діють і в інших православних церквах, наприклад, в Афінійській архієпископії та в усіх митрополіях Еладської Православної Церкви [18].

Розглядаючи діяльність єпархіальних судів, як судів першої інстанції, на нашу думку, перш за все, доцільним було б встановити етимологію слова «інстанція». У словнику іноземних слів термін «інстанція» (від лат. *instantia* – безпосередня близькість) – означає ступінь, ланку в системі співвіддєглих один одному державних органів, установ [19, с.305].

Крім вищенаведеного визначення поняття «інстанція», під останнім в системі судових органів розуміють суд, що розглядає справи на певній стадії процесу. Також поняття «судова інстанція» застосовується для позначення однозначних ланок судової системи, тобто судів з однаковими функціями й повноваженнями з розгляду справ [20, с.292].

Судова інстанція – це стадія розгляду справи в суді з певною компетенцією [21, с.93]. Також під судовою інстанцією розуміють судовий орган в цілому або його структурний підрозділ, що виконує певну процесуальну функцію при здійсненні правосуддя [22, с.49].

У свою чергу, під судом першої інстанції розуміється суд, уповноважений на безпосереднє дослідження і з'ясування у судовому

засіданні обставин справи та винесення відповідного судового акта (рішення, вироку, ухвали, постанови) [23, с.688–689]. Аналогічне визначення поняття суду першої інстанції міститься і в юридичному енциклопедичному словнику [24, с.126].

До речі, пунктом 2 ст.32 Кримінально-процесуального кодексу України передбачається, що суд першої інстанції – це районний, районний у місті, міський та міськрайонний суд, що має право винести вирок у справі [25]. Тобто ці суди розглядають кримінальні справи по суті.

У сучасній юриспруденції суд першої інстанції визначається, як суд, що уповноважений в межах своєї компетенції вирішувати кримінальні, цивільні, господарські та адміністративні справи [26, с.73]. Отже, суди першої інстанції розглядають справу по суті, встановлюючи обґрунтованість, необґрунтованість чи часткову обґрунтованість позову (спір про право цивільне чи про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах) або винність чи невинуватість особи (при обвинуваченні її у вчиненні злочину) [22, с.47].

Розглядаючи дане питання крізь призму канонічно-правових норм, при розгляді церковним судом справи по суті: викликаються заявник та особа, що обвинувачується у скоєнні церковного правопорушення, сторони, що спорять, свідки, щоб завдяки їх свідченням, а також документам, речовим доказам були отримані фактичні дані, на підставі яких встановлювалися б обставини, що мають значення для вирішення справи.

Як зазначалося вище, вирішення справи по суті завершується відповідним актом правосуддя: вироком по кримінальних справах, рішенням по цивільних та господарських, постановою по справах адміністративної юрисдикції [26, с.74]. У нашому випадку, розгляд церковним судом справи по суті закінчується ухваленням рішення у справі, що прямо передбачено ст.45 Положення [15].

Таким чином, викладене дає змогу зробити висновок, що у Православній Церкві *епархіальний суд – це церковний суд першої інстанції, який уповноважений розглядати по суті*

справи про церковні правопорушення та спори, віднесені до його компетенції нормами канонічного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журнали засідання Священного Синоду Української Православної Церкви : від 14.12.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://orthodox.org.ua/ru/svyashhenyyu_sinod/2007/12/15/2441.html.
2. Ухвала Собору Української Православної Церкви : від 08.07.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://orthodox.org.ua/uk/node/9576>.
3. Ухвала Архієрейського Собору Руської Православної Церкви «Щодо питань внутрішнього життя і зовнішньої діяльності Руської Православної Церкви» : від 04.02.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/1402553.html>.
4. Павлов А. С. Курс церковного права / А. С. Павлов. – Свято-Троїцькая Сергієва Лавра, 1902. – 539 с.
5. Никодим (Милаш) еп. Православное церковное право / еп. Никодим (Милаш). – Санкт-Петербург, 1897. – 708 с.
6. Прокошев П. А. Церковное судопроизводство в период Вселенских Соборов и влияние на него римско-византийского процессуального права / П. А. Прокошев // Приложение к Ученым Запискам Казанского университета. – 1900. – Ноябрь. – 214 с.
7. Суворов Н. С. Учебник церковного права / Н. С. Суворов. – 3-е перераб. изд. – М. : Печатня А. И. Смигиревой, 1908. – 476 с.
8. Бердников И. С. Краткий курс Церковного права / И. С. Бердников. – Казань : Типография императорского ун-та, 1888. – 294 с.
9. Болотов В. В. История Церкви в период Вселенских Соборов : в 4-х т. / В. В. Болотов. – Т. 3. – Х. : Харвест 2008. – 767 с.
10. Карташев А. В. Очерки по истории Русской Церкви: в 2 т. / А. В. Карташев. – Минск, Белорусский Экзархат, 2007. – Т. 1. – 716 с.
11. Гаращенко А. Ю. Юрисдикция и устройство церковных судов в допетровский пе-

риод Российской истории : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / А. Ю. Гаращенко. – Волгоград, 2006. – 29 с.

12. Савва (Тутунов), игумен. Церковный суд в Русской Церкви [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/420368.html/>

13. Белякова Е. В. Проблема церковного суда в России в пореформенное время и попытка ее решения на Поместном Соборе 1917-1918 годов / Е. В. Белякова // Исторический вестник. – 2002. – № 1 (16) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vob.ru/public/bishop/istor_vest/2002/1_16/contents.htm.

14. Устав Русской Православной Церкви [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/1203405.html>.

15. Положение о церковном суде Русской Православной Церкви (Московского Патриархата) / принятое Архиерейским Собором РПЦ : от 26.06.2008 г. – М. : Изд. совет РПЦ. – 44 с.

16. Статут про управління Української Православної Церкви [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://orthodox.org.ua/uk/node/2485>.

17. Гаслов И. В. Украинский Статут и Устав Московского Патриархата [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bogoslov.ru/text/269165.html>.

18. Гоцкалюк Д. Епархиальный суд / Д. Гоцкалюк [Электронный ресурс]. – Режим

доступу: <http://www.pravoslavie.ru/orthodoxchurches/39583.htm>.

19. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов / М. : Русские словари ; Изд-во Астрель ; Изд-во АСТ, 2003. – 957 с.

20. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 3-е изд. – М. : Советская Энцикл., 1972. – Т. 10. – 592 с.

21. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України : підручник / О. С. Захарова, В. Я. Карабань, В. С. Ковальський (кер. авт. кол.) та ін. ; відп. ред. В. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.

22. Теліпко В. Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : наук.-практ. комент. / за ред. Молдована В. В. – К. : Центр учбової літ-ри, 2011. – 528 с.

23. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5. – 2003. – 736 с.

24. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Я. Сухарев. – М. : Советская Энцикл., 1984 – 415 с.

25. Кримінально-процесуальний кодекс України : від 28.12.1960 р. // ВВР України. – 1961. – № 2. – Ст. 15.

26. Організація судової влади в Україні : навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Н. В. Сибільова, В. П. Тихий та ін. ; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сибільової. – Х. : Одиссей. 2007. – 328 с.

Пристінський І. О. Епархіальні суди, як церковні суди першої інстанції / І. О. Пристінський // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 634–638 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11priocpi.pdf>

Розглянуті деякі історичні аспекти виникнення інституту церковного судочинства в Православній Церкві, а також проаналізована правова природа епархіальних судів, як церковних судів першої інстанції.

Пристинский И.А. Епархиальные суды, как церковные суды первой инстанции

Рассмотрены некоторые исторические аспекты возникновения института церковного судопроизводства в Православной Церкви, а также проанализирована правовая природа епархиальных судов, как церковных судов первой инстанции.

Prystynskiy I.A. Diocese Courts as Consistories of the First Instance

Some historical aspects of origin of institute of the church legal proceeding in the Orthodox Church are considered, and also legal nature of diocese courts is analyzed, as consistories of the first instance.